

MITOS PALAKRAMA WONTEN ING DESA PECUK, KECAMATAN PAKEL, KABUPATEN TULUNGAGUNG

MYTH OF PALAKRAMA AT PECUK VILLAGE, SUBDISTRICT OF PAKEL, TULUNGAGUNG REGENCY

Dening: Titis Tria Wulandari, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panaliten

Panaliten menika ngewrat kalih warni ancasing panaliten. Ancasing panaliten menika kangge: ngandharaken wujud mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung saha ngandharaken makna *simbolis* mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung.

Panaliten menika ngginakaken metode *deskriptif kualitatif*. Metode panaliten *deskriptif* dipunginakaken kangge ngandharaken wujud saha makna *simbolis* mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung. Wondene metode panaliten *kualitatif* dipunginakaken kangge ngandharaken *data* asiling wawancara bab wujud saha makna *simbolis* mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung. Cara ngempalaken *data* ing panaliten menika dipuntindakaken kanthi wawan pangandikan *mendalam* saha *dokumentasi*. Cara *analisis data* panaliten inggih menika ngginakaken *teknik analisis data induktif*. Cara ngesahaken *data* wonten ing panaliten menika ngginakaken *caratriangulasi*.

Asiling panaliten tumrap mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung menika wonten wolung mitos. Wondene wujuding mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung menika wonten 8 inggih menika: (1) mitos etan ratan kilen ratan, (2) dhandhang ongak-ongak, (3) gajah noleh, (4) sunduk waton, (5) mlumah murep, (6) naga tahun, (7) mitos mbucal ayam wonten lepen, saha (8) turun telu, papat, lima.

Pamijining tembung: mitos, palakrama

Abstract

This study has two objectives. The objective of this research is used to: describe the palakrama myth form at Pecuk village, Subdistrict of Pakel, Tulungagung regency and to describe symbolic meaning of the palakrama myth form at Pecuk village, subdistrict of Pakel, Tulungagung regency.

The study used descriptive qualitative research. Descriptive research method used to describe the palakrama myth form and the symbolic meaning myth of palakrama at Pecuk village, subdistrict of Pakel, Tulungagung regency. In collecting the data in this study was by deep interview an documentation. The way in analysis the data in this study was by using inductive data analysis technique. This study used triangulasi to valid the data.

The result of myth of palakrama at Pecuk village, subdistrict of Pakel, Tulungagung regency, that there were eight myths. The myth form of myth of palakrama at Pecuk village, subdistrict of Pakel, Tulungagung regency are: (1) mitos etan ratan kilen ratan, (2) dhandhang ongak-ongak, (3) gajah noleh, (4) sunduk waton, (5) mlumah murep, (6) naga tahun, (7) mitos mbucal ayam wonten lepen, saha (8) turun telu, papat, lima.

Key word: myth, palakrama

PURWAKA

Wonten ing jaman rumiyin masarakat Jawi menika gadhah kabudayan ingkang maneka warni wujudipun. Kabudayan kasebut miyos saking pagesangan manungsa ing jaman rumiyin ingkang taksih dipunuri-uri ngantos samenika.

Salajengipun, kathahtiyang Jawi ingkang taksih pitados dhumateng para leluhuripun dumugisapriki taksih saged dipunsumurupi saking maneka wujud kagiyatan ingkang dipuntindakaken. Kagiyatan ingkang dipuntindakaken wujudipun kados ta kesenian tradisional, pranata sosial saha *karya sastra*.

Miturut pamanggihipun Mulyani (2013: 77) bilih “tembung andhahan “kabudayan” ateges ‘menapa kemawon ingkang gegayutan kaliyan “budaya” utawi budining manungsa utawi jiwaning manungsa ingkang sampun tuwajuh (madhep, mantep, tumemen)”. Wondene, pangretosan kabudayan inggih menika salah satunggaling asil tiyang gesang ing jaman rumiyin ingkang saged dipuntindakaken ing jaman samenika kanthi boten ngewahi nilai ingkang wonten ing salebeting kabudayan kasebut. Saengga kabudayan kasebut gadhah paedah ingkang ageng dhumateng masarakat Jawi kangge nglampahi pagesangan.

Asiling kabudayan wonten ing masarakat Jawi khususipun masarakat wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung inggih menika awujud tradhisi ingkang dipunlampahi ngantos jaman samenika. Kapitadosan ngengingi bab tradhisi ingkang ngrembaka menika wonten gayutipun kaliyan mistis, mitos, cariyos-cariyos takhayul.

Tradhisi menika awujud mitos ingkang pangrembakanipun mawi lisan utawi saking andharan tiyang satunggal kaliyan sanesipun. Tradhisimenika ugi dados kabudayan *khas* ingkang saged bedakaken kabudayan wonten ing papan satunggal kaliyan sanesipun.

Mitos menika wonten gayutipun kaliyan kapitadosan manungsa dhumateng Gusti Inkang Maha Kuwaos ingkang dipun-tindakaken kangge piranti-ning ngawujudaken pangajapipun dhumateng Gusti Inkang Maha Kuwaos.

Asiling kabudayan saking andharan wonten ing nginggil inggih menika awujud tradhisi jinis mitos ingkang dipunpitadosi dening masarakat wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung. Ananging, wonten saperangan masarakat ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung wonten ingkang boten mangretos mitos kasebut miturut andharan saking *informan*.

Pramila, panaliti nindakaken panaliten menika supados asiling panaliten menika saged dados seserapan kangge masarakat sanes ingkang dereng mangretos babmitos kasebut. Panaliten ingkang dipun-tindakaken menika minangka salah satunggaling cara kangge nglestantunaken budaya ingkang awujud mitos.

Wondene mitos ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung katemtokaken dados *objek* panaliten ing panaliten menika adhedhasar 3 pawadan. Pawadan kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

1. Mitos ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung dereng nate dipuntaliti.
2. Mitos ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung minangka salah satunggal asiling kabudayan ingkang saged dipun-lestantunaken kanthi nggina-kaken panaliten menika.
3. Mitos ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung menika, kalebet mitos ingkang *unik*. Tegesipun *unik* inggih menika beda kaliyan mitos-mitos sanesipun. Tuladha mitos sanesipun kados ta Mitos dhadhung kepuntir ingkang wonten ing Desa Cabe, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung ingkang botenkalebet wonten ing salah satunggaling Mitos Palakrama Wonten Ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung.

GEGARAN TEORI

Folklor miturut kamus besar basa Indonesia (kbbi) inggih menika tradhisi saha cariyos rakyat ingkang dipunwarisaken kanthi *turun-temurun* ananging boten dipun-bukokaken. Tembung *Folklor* menika saking basa Inggris "*folklore*" asal saking kalih tembung dasar *folk* ingkang tegesipun rakyat saha *lore* ingkang tegesipun tradhisi. Saengga *folklor* inggih menika salah satunggaling wujuding tradhisi rakyat ingkang ngrembaka wonten ing papan tartamtu saha gadhah titikan ingkang saged dipuntingali dening masarakat panyengkuyungipun. Titikan ingkang saged dipunmangertosi inggih

menika dipunwarisaken dening leluhur kanthi cara lesan, saengga dipunlajengaken masarakat panyengkuyungipun jumbuh kaliyan tradhisi ingkang sampun dipun-larasaken.

Miturut pamanggihipun (Endraswara, 2009: 28) *folklor* inggih menika perangan kabudayan ingkang asipat *tradisional*, boten *resmi* saha *rasional*. *Folklor* menika ngandharaken bab ingkang gayut kaliyan pagesangan kadosdene kawruh, tumindak, *asumsi*, raos saha kapitadosan.

Miturut Bascom (lumantar Danandjaja, 1991: 19) *fungsi folklor* kangge panyengkuyungipun inggih menika (a) minangka sistem proyeksi; (b) minangka piranti kangge ngesahaken kabudayan; (c) minangka piranti *pendidikan*; (d) minangka piranti norma-norma ingkang sampun dipuntindakaken.

Jan Harold Brunvand (lumantar Danandjaja, 1991: 21) *folklor* dipunperang dados tigang kelompok ageng, inggih menika:

1. *Folklor lisan* inggih menika *folklor* ingkang sejatosipun awujud *lisan*. Wujud (*genre*) *folklor* ingkang kalebet kelompok ageng menika antawisipun (a) basa rakyat (*folk speech*) kadosdene logat, jejuluk, pangkat tradhisional, sarta *title kebangsawanan*; (b) pangandikan tradhisional, kadosdene paribasan, *pepatah* saha *pemeo*; (c) pitakenan tradhisional, kadosdene *teka-teki*; (d) geguritan rakyat, kadosdene parikan, *gurindam*, sarta *syair*; (e) cariyos gancaran rakyat kadosdene tembang rakyat .

2. *Folklor* saperangan lesan inggih menika *folklor* ingkang wujudipun campuran unsur lesan saha

unsur sanes lesan. Kapitadosan rakyat dening tiyang “modern” asring dipunsebut takhayul menika, asalipun saking andharan lesan dipuntambahi kaliyan *gerak isyarat* ingkang dipunanggep gadhah makna gaib, kados tandha salib kangge tiyang kristen katolik dipunanggep saged dados jimat panolaking setan, utawi *benda material* ingkang dipunanggep gadhah *khasiat* kangge aji-aji nebihaken saking bebaya.

3. *Folklor* sanes lisan inggih menika wujudipun ugi sanes lisan, sanajan cara anggenipun nganggit mawi lisan. Kelompok ageng menika saged dipunperang dados kalih subkelompok inggih menika *material* saha sanes *material*.

Miturut William R. Bascom (ing Danandjaja, 1986:19), ginanipun *folklor* inggih menika:

1. Minangka sistem proyeksi inggih piranti kangge ngukur angen-angen ingkang kolektif.
2. Minangka piranti kangge ngesahaken pranata saha lembaga kabudayan.
3. Minangka piranti kangge ndidik lare.
4. Minangka piranti kangge meksa tuwin ngawasi supados norma norma masarakat dipun-tindhakaken dening masarakat kolektif.

Miturut Endraswara (2010: 89-91), mitos minangka satunggaling perangan *folklor*. Kawigatosan masarakat utawi tiyang gesang tansah rinaket dhumateng Sang Khalik kanthi ngrembaning saha lestantunipun kawontenan ing cariyos mitos. Miturut pamanggihipun Van Baal (lumantar Minsarwati, 2002: 35) ngandharaken bilih “mitos minangka cariyos gadhah *kerangka sistem* satunggaling religi ingkang jaman rumiyin utawi

jaman samenika sampun saweg lumampah minangka kaleresanipun agami”.

Ngelmi bab mitos utawi *mitologi* inggih menika salah satunggaling cara masarakat ngandharaken kadadosan saha prastawa ing jaman rumiyin supados saged dipun-mangertos dening masarakat ing jaman samenika.

Dene miturut panaliti sejarah agama Eliade (lumantar Minsarwati, 2002: 27), mitos inggih menika *penampilan penciptaan*, saha kawontenanipun cariyos ngengingi kadospundi sadaya bab dipundadosaken sarta mila-bukanipun. Mitos menika boten namung ngandharaken bab *realita*, nanging ugi ngelmi *ontologi*, utawi menapa ingkang saestu kedadosan utawi awujud nyata.

Palakramaiturut Baoesastra Djawa inggih menika “pakurmatan, taklim, bebojoan, rabi (laki)”. Miturut pamanggihipun Suwardi (2013: 53) “kangge tiyang Jawi, palakrama menika cara tiyang nindakaken *tugas* suci ingkang dipunwastani netepi kodrat”. Tiyang Jawi menika gadhah pamikiran ingkang njlimet ngengingi bab jejodhoan utawi pados jodho. Saengga kathah tiyang Jawi ingkang taksih pitados kaliyan mitos palakrama wonten ing daerahipun. Ancasipun nindakaken palakrama inggih menika kangge njagi supados pagesangan tiyang wonten ing alam donya menika taksih *berkesinambungan*.

Miturut pamanggihipun Endraswara (2003: 114), menawi badhe nindakaken palakrama kedah nggatosaken watak saha keturunanipun. Kawigatosan menika dipunugemi amargi ngemot *konsep* bibit, bebet, bobot kangge mbangun *hubungan* bebojoan. Bibit menika ngandharaken

asalmulanipun calon temanten ingkang dipunpirsani saking *status sosial* kulawarga bangsawan menapa dene kulawarga ingkang biasa kemawon. Ananging, bibit menika saged dipunpirsani saking *kesehatan* calon temanten menapa gadhah *penyakit* menapa boten. Dene bebet menika tegesipun ngemot bab moral saking calon temanten.

CARA PANALITEN

Panaliten kanthi irah-irahan “*Mitos Palakrama Wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung*” menika kalebet jinisingpanaliten *deskriptif kualitatif*. Panyerat wonten ing panaliten menika badhe ngandharaken menapa kemawon wujud saha makna *simbolis* wonten ing salebeting mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung. Miturut pamanggih Wuradji, dkk (2010: 13) ngandharaken bilih panaliten *deskriptif* inggih menika panaliten ingkang gadhah ancas ngandharaken kanthi cara *sistematis, faktual*, saha *akurat* ngengingi bab satunggal kahanan saha kawontenan utawi bab kajian ingkang dados sasaran panaliten.

Penelitian kualitatif me-rupakan penelitian yang menghasilkan data deskripsi berupa kata-kata tertulis atau lisan dari orang-orang dan perilaku yang dapat diamati. Jadi, dalam penelitian ini dilakukan pe-ngumpulan data yang diambil secara langsung dari lapangan. Moleong, (1996 : 3)

Adhedhasar pamanggih saking Moleong bab panaliten *kualitatif* menika samangke ngasilaken

data *deskriptif* inggih menika ngandharaken data sinerat utawi lisan ingkang saking asiling wawancara saha observasi langsung wonten ing papan panaliten. Data ingkang asipat *deskriptif* menika nggambaraken utawi ngandharaken data kanthi menapa wontenipun. Panaliten *deskriptifkualitatif* menika gadhah ancas supados mangretos gambaran *objektif* wonten ing *objek* kajianipun. Panaliten *deskriptifkualitatif* inggih menika panaliten ingkang ngandharaken sadaya kasunyatan minangka asiling panaliten. Kasunyatan menika dipunandharaken kadosdene menapa ingkang wonten ing panaliten menika, boten dipuntambahi sarta boten dipunkirangi.

SETTING PANALITEN

Panaliten mitos palakrama menika katindakaken wonten ing desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung. *Setting* panaliten mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung menika kalampahan saking wulan Mei dumugi November 2016. Wondene *setting* panaliten mitos bucal ayam wonten ing lepen menika kalampahan dinten Jemuah, 28 Oktober 2016 wonten jembatan lepen Campurdarat.

SUMBER DATA PANALITEN

Inkang dados sumber data panaliten inggih menika *informan*, ateges tiyang ingkang gadhah seserepan ngengingi bab Mitos Palakrama kasebut.

Data wonten ing panaliten inggih menika tetembungan ingkang dipunandharaken utawi tindak

tanduk saking masarakat ingkang pitados saha mangretos ngengingi bab mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung ingkang dipunserat utawi dipunrekam mawi *tape recorder*. Panaliten menika ngginakaken data *dokumentasi* utawi *referensi* ingkang saged nyeng-kuyung data utama.

Sumber data wonten ing panaliten inggih menika *informan*. Dene *informan* inggih menika tiyang ingkang gadhah seserepan ngengingi bab mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung. Tiyang ingkang gadhah seserepan ngengingi bab mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung inggih menika sesepuh wonten ing Desa Pecuk saha masarakat ingkang pitados saha mangretos ngengingi bab mitos palakrama kasebut.

PIRANTINING PANALITEN

Adhedhasar *teknik* pangem-palan *data* ingkang dipungarap kanthi *observasi* saha wawanpangandikan, pramila pirantining panaliten inggih menika panaliti piyambak, tegesipun panaliti ingkang dados piranti kangge ngempalaken data. Dene *data* panaliten menika saged dipunbiyantu kanthi piranti ing ngandhap menika.

1. *Kamera digital*, dipunginakaken kangge mendhet *dokumentasi* awujud foto menapa kemawon ingkang dipunbetahaken kangge panaliten.
2. *Voice recorder*, ingkang dipunginakaken kangge ngrekam swanten *informan* ing wawapangandikan.

3. Buku cathetan, dipunginakaken kangge nyathet sadaya ingkang awujud seratan saking *informan*. Cathetan menika awujud pitakenan kangge wawanpangandikan. Pitakenan menika dipunginakaken kangge ndhudhah utawi ngandharaken asiling wawanpangandikan dhateng sesepuh saha masarakat.

CARA NGEMPALAKEN DATA

Cara kangge ngempalaken data wonten ing panaliten inggih menika *pengamatan* saha wawanpangandikan *mendalam*. Wondene andharan bab cara ngempalaken data menika dipunandharaken ing ngandhap menika.

1. *Pengamatan Berperanserta*

Pengamatan berperanserta menika dipuntindakaken kangge mangretosi prosesi mbucal ayam wonten lepen nalika rombongan calon temanten miyos jembatan lepen Campurdarat.

2. *Wawanpangandikan mendalam*

Wawanpangandikan *men-dalam* menika wigati minangka *data kualitatif* saha anggenipun nyerat asilipun panaliten. Wawanpangandikan *mendalam* kedahipun kanthi luwes, boten grusah-grusuh saha ngginakaken pituduh menapa ingkang badhe dipunswunaken pirsu kaliyan *narasumber*.

CARA NGESAHAKEN DATA

Caranipun ngesahaken *data* wonten ing panaliten menika dipunginakaken kanthi *caratriangulasi*. *Triangulasi* inggih menika cara ngesahaken *data* kangge ngecek utawi

nandhingaken satunggal *data* kaliyan *data* sanesipun (Moleong,1996: 178).Cara *triangulasi* miturut pamanggihipun Endraswara (2010: 107) jinisipun wonten tiga inggih menika *triangulasidata/sumber*, *triangulasi metode*, saha *triangulasi teori*. Wonten ing panaliten *kualitatif*, *triangulasi* menika ngrujuk dhateng pangempalan data sakathahipun saking sumber menapa kemawon (manungsa, alam, sarta prastawa) saking metode menapa kemawon.

Cara *triangulasi* ingkang dipunginakaken inggih menika *caratriangulasi sumber* sarta *metode*. Miturut Endraswara (2006: 110) *caratriangulasi sumber* inggih menika pados *data* saking mapinten-pinten *informan*, tiyang ingkang katingal gadhah gegayutan langsung kaliyan *obyek kajian* utawi *obyek* ingkang dipuntaliti.Miturut Endraswara (2006:110) *triangulasi metode* inggih menika panaliten ingkang dipunlampahi kanthi cara nandhingaken *data ganda* inggih menika arupi pengamatan, wawanpangandikan, saha *analisis dokumen*.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

Desa Pecuk menika kalebet wonten ing wewengkon Kecamatan Pakel Kabupaten Tulungagung menika salah satunggaling Desa saking 19 Desa wonten ing Kecamatan Pakel. Papanipun wonten ing sisih leripun saking Kecamatan Pakel kirang langkung 2 km, saha 17 km saking Kabupaten Tulungagung.

Desa Pecuk menika dipun-perang dados 2 Dusun inggih menika Dusun Bogor saha Dusun Pecuk bilih Dusun Pecuk menika inggih dados satunggal kaliyan Desa Pecuk sarta dipunperang dados 10 Rukun Tangga saha 4 Rukun Warga.Deso Pecuk kalebet desa ingkang makmur pagesanganipun, menika gayut kaliyan *mata pencaharian* masarakatipun ingkang saged njangkepi kabetahan sandhang, pangan, saha papan. Masarakat Desa Pecuk padamelanipun menika maneka warni wonten ingkang dados tani, buruh tani, wiraswasta, lan sapanunggalanipun. Awit saking menika, Desa Pecuk kalebet desa *agraris*, ingkang masarakatipun kathah ingkang nyambut damel dados tani saha buruh tani.

Adhedhasar *data* monografi tahun 2014 menika saged dipunpirsani bilih *mayoritas* masarakat Desa Pecuk menika agamanipun agama Islam. Agama islam wonten ing Desa Pecuk menika kaperang dados kalih golongan inggih menika Nahdlatul Ulama saha Muhammadiyah.

Mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung menika wontenipun sampun turun temurun saking leluhuripun masarakat Desa Pecuk. Milabikanipun wonten mitos menika saking kadadosan ing jaman rumiyin ingkang dipuntiteni dening para leluhur saha generasinipun dumugi samenika. Sadaya prastawa ing jaman rumiyin menika dipunturunaken saha dipunpitadosi dening para masarakat ing Desa Pecuk sarta menawi wonten masarakat ingkang nerak mitos-mitos menika ugi pitados bilih badhe nemahi kacilakan.

Wujud saha makna *simbolis* mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung inggih menika:

1. Mitos Etan ratan Kilen ratan
2. Mitos Dhandhang Ongak-ongak
3. Mitos Gajah Noleh
4. Mitos Sunduk Waton
5. Mitos Mlumah Murep
6. Mbucal Ayam Wonten Lepen
7. Mitos Naga Tahun
8. Turun Telu, Papat, Lima saha salajengipun

Wujuding Mitos menika titikanipun saged dipunpirsani saking margi ingkang utama wonten ing Desa Pecuk, sanes margi ingkang jinisipun gang.

Makna simbolis mitos wetan ratan kilen ratan menika dipunpirsani saking margi ingkang dados titikanipun. Wondene titikanipun mitos wetan margi kilen margi inggih menika margi ingkang mujuripun ngaler ngidul. Tembung wetan margi kilen margi menika dipuntegesi bilih margi ingkang dados titikanipun menika mujur ngaler ngidul, menawi marginipun mujur ngetan ngilen menika boten dipunwastani mitos wetan margi kilen margi nanging mitos ler margi kidul margi.

Mitos menika kalebet mitos pepali ingkang dipunwarisaken dening para leluhur supados putra wayahipun pinaringan keslametan saha boten ngalami prastawa ingkang boten sakeca kadosdene leluhuripun ing jaman rumiyin. Prastawa ingkang boten sakeca menika kadosdene penganten ugi saged salah satunggalipun tiyang sepuh pengantin ingkang nglampahi palakrama kasebut lajeng seda boten dangu saking adicara pengantin.

Mitos dhandhang ongak-ongak menika titikanipun saged dipunpirsani saking margi utawi griya ingkang winates tegilan. Tuladhanipun inggih menika kalih griya ingkang kaeletan tegilan, nanging sajatosipun menawi dipunpirsani kanthi tememen kalih griya kasebut adhep-adhepan.

Makna *simbolis* mitos dhandhang ongak-ongak inggih menika dipunibarataken peksi gagak ingkang ongak-ongak utawi nyawang panggenan ingkang tebih. Kanthi makaten mitos dhandhang ongak-ongak menika nedahaken bilih griya satunggal kaliyan sanesipun menika saged dipunpirsani utawi ketingal saking salah satunggal griya saking calon temanten. Griya satunggal kaliyan sanesipun menika menawi dipunpirsani taksih ketingal sanajan kaeletan tegilan saha sabin.

Salajengipun, mitos dhandhang ongak-ongak menika kalebet mitos pepali amargi bilih dipunterak saged ndadosaken kacilakan kangge calon temanten saha kulawarga saking calon temanten ingkang saged nandang gerah sabibaripun adicara kalampahan. Menawi palakrama kasebut tetep dipunlajengaken, para penganten namung badhe nandang pradondi kemawon. Kanthi makaten, supados gerah saha pradondi kasebut saged rampung, para penganten kedah medhot palakrama (*cerai*).

Mitos menika titikanipun sami kaliyan mitos Dhandhang Ongak-ongak ananging beda papanipun. Menawi Gajah Noleh menika wujudipun sejajar kaliyan griya sanesipun.

Makna simbolis mitos gajah noleh inggih menika kewan gajah ingkang dados simbolipun amargi gajah menika salah satunggal jinis kewan

ingkang boten kathah polah saha namung saged molahaken sirahipun mangiwa manengen. Saengga, mitos gajah noleh menika boten namung dipunpirsani saking watesan margi utama saha winates tegilan utawi sabin, ananging saged dipunpirsani saking papanipun ingkang sejajar utawi kenceng mangiwo manengen kaliyan griya sanesipun.

Mitos menika kalebet mitos pepali amargi bilih dipunlampahi saged ngalami prastawa ingkang boten sakeca kados ta nandang gerah, seda, saha nandang pradondi. Saengga kedah dipunmangretosi kanthi muyeg ancasipun supados pepali menika boten lepat anggenipun nindakaken.

Mitos menika titikanipun sanes margi utawi tegilan ananging dipunpirsani saking panggenanipun. Sunduk waton menika tegesipun kenceng saking griya setunggal kaliyan sanesipun.

Makna *simbolis* saking mitos sunduk waton inggih menika sunduk ingkang dipunibarataken sunduk sate ingkang wujudipun kenceng lurus. Saengga mitos sunduk waton menika titikanipun dalem saking salah satunggal temanten ingkang kenceng lurus kaliyan dalem sanesipun (calon temanten satunggalipun) sinaosa dalem menika taksih kaeletan dalem sanesipun, nanging menawi dipunpirsani ketingal lurus.

Adhedhasar andharan wonten ing nginggil, mitos sunduk waton menika kalebet mitos pepali ingkang gadhah akibat mbebayani menawi dipunlampahi utawi dipunterak. Menawi wonten tiyang ingkang nerak pepali kasebut, daya pangaribawanipun boten namung saking

segipsikologi kemawon ananging ugi saking *segifisik*. Daya pangaribawa saking *segi psikologi* menika kados ta gerah pikiripun (edan), dene daya pangaribawa saking *segi fisik*-ipun kados ta putra para pengantin saged cacad utawi *idiot*.

Mitos menika kawastanan saking silsilah pasedherekan ingkang lepat. Tuladha mitos mlumah murep inggih menika Amin saking Desa Rejosari krama kaliyan Gajuk saking Desa Bendo. Amin menika gadhah sederek estri ingkang asmanipun Sri Rahayu, lajeng Sri Rahayu menika krama kaliyan Wasis saking Desa Rejosari ingkang gadhah putra Hendra. Putranipun Sri Rahayu saha Wasis ingkang asmanipun Hendra menika badhe krama kaliyan piyantun saking Rejosari ingkang asmanipun Mardiana.

Makna *simbolis* wonten ing mitos mlumah murep inggih menika tembung mlumah saha murep ingkang dipunibarataken tiyang bebojoan ingkang nindakaken wajibipun. Saengga, mitos mlumah murep menika ngandharaken bilih calon temanten (jaler-estri) ingkang taksih saderekan ingkang nindakaken palakrama kaliyan calon temanten ingkang asal daerahipun sami (estri-jaler) menika boten pareng amargi dipunsebut mitos mlumah murep.

Mitos Naga Tahun menika saged dipunpirsani saking dinten, wulan, saha taun ingkang dipunginakaken kangge nemtokaken dinten akad nikah.

Makna simbolis saking mitos naga tahun menika dipunibarataken naga ingkang remenipun nyaplok, sangar, saha ndamel ajrih. Saengga, mitos

naga tahun menika ngandharaken bilih sangaripun tahun ingkang kaperang dados sekawan inggih menika 1) wulan besar, suro, sapar panggenanipun naga tahun wonten ing sisih ler wetan, 2) wulan mulud, bakdamulud, madilawal panggenanipun naga tahun wonten ing sisih kidul wetan, 3) wulan madilakhir, rejeb, ruwah panggenanipun naga tahun wonten ing sisih kidul kilen, 4) wulan poso, bodo, sela panggenanipun naga tahun wonten ing sisih ler kilen.

Mitos menika kalaksanaken menawi temanten kakung utawi estri ingkang griyanipun nglewati lepen ageng kedah mbucal ayam wonten ing lepen menika. Ancasipun mbucal ayam menika supados nggantosaken nyawa temanten ingkang badhe lewat wonten ing lepen menika. Ayam menika dipunbucal sesarengan kaliyan sajen ingkang biasanipun dipunpasrahaken kaliyan dongke utawi tiyang *kepercayaan* saking kulawarga temanten.

Mitos mbucal ayam wonten lepen menika maknanipun wonten ing salebetipun piranti sajen inggih menika a) bumbon pawon kados ta bawang, brambang, lombok, tumbar, mrica, miri, kunci, kencur, kunir, temulawak, puyang, jahe, laos, temu ireng menika ngandharaken sadaya asiling bumi ingkang dipunginakaken kangge sesembahan kagem ingkang bahureksa lepen, b) kacang dhele saha kacang ijem menika ngandharaken bilih tiyang sanes menika saged dados sedherek kados bebasan “kacang kawak, dhele kawak”, c) arta menika ngandharaken pralambangipun tiyang ingkang sergep nyambut damel, d) sekar telon menika ngandharaken kangge sesembahan kagem ingkang

bahureksa lepen, amargi sekar menika salah satunggaling wujud panganan para lelembut, e) kaca pangilon menika ngandharaken kangge pangilon utawi tuladha supados boten kesesa anggenipun maido tiyang sanes, f) bako saha suruh menika ngandharaken kangge suguh aruh-aruh utawi kulanuwun dhateng ingkang bahureksa lepen utawi kangge srana komunikasi antawisipun wakil saking rombongan temanten kaliyan ingkang bahureksa lepen, g) badheg telon menika ngandharaken kangge unjukan ingkang bahureksa lepen, h) tigan menika ngandharaken bibit sekawit utawi cikal bakal keturunan calon temanten, i) ratus utawi menyan menika ngandharaken srana kangge komunikasi ingkang bahureksa lepen, j) ayam ingkang dipunuculaken menika nedahaken tiyang sepuh ingkang sampun lila utawi ikhlas ngeculaken putranipun sami krama utawi kangge tumbal supados lelembut boten ganggu damel.

Mitos Turun Telu, Turun Papat, Turun Lima menika ngandharaken bilih palakrama antawisipun ponakan kaliyan ponakan ingkang trahipun kajaba saking misanan saha mindhoan.

Saking andharan wonten ing nginggil bilih *silsilah* (putu-putu) saha (buyut-buyut) menawi badhe nindakaken palakrama miturut silsilah menika boten kalebet wonten ing mitos turun tiga, turun sekawan, turun gangsal amargi (putu-putu) saha (buyut-buyut) menika dipunwastani misanan saha mindhoan. Wondene bilih *silsilah* (canggih-canggih), (wareng-wareng), saha (udheg-udheg-udheg-udheg) menika menawi badhe nindakaken palakrama kalebet wonten ing mitos turun tiga, turun sekawan, saha turun gangsal amargi (canggih-

canggih), (wareng-wareng), saha (udheg-udheg-udheg-udheg) menika dipunwastani turun tiga, turun sekawan, saha turun gangsal.

Salajengipun, mitos turun telu, mitos turun papat, saha mitos turun lima menika menawi dipunlampahi saged ndadosaken kacilakan dhateng calon temanten utawi tiyang sepuhipun. Kacilakan kasebut kados ta seda, gerah ingkang boten mantun, gerah pikiripun, saha nandang pradondi. Wondene menawi sampun kalampahan, supados boten kenging kacilakan menika namung wonten satunggal cara inggih menika pegatan kados andharan saking *informan* 01 wonten ing ngajeng.

DUDUTAN

Adhedhasar andharan wonten ing nginggil, wujuding mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung menika wonten 8 inggih menika: (1) mitos etan ratan kilen ratan, (2) dhandhang ongak-ongak, (3) gajah noleh, (4) sunduk waton, (5) mlumah murep, (6) naga tahun, (7) mitos mbucal ayam wonten lepen, saha (8) turun telu, papat, lima.

Sadaya mitos ingkang sampun kaandharaken wonten ing nginggil menika miturut masarakat Desa Pecuk menawi dipunlanggar saged ndadosaken calon temanten utawi kulawarga saking calon manten ngalami kacilakan. Kacilakan menika kathah wujudipun inggih menika.

1. Calon temanten ngalami gerah pikiripun.
2. Calon temanten menawi gadhah putra ing mbarep biasanipun seda (tuladha saking mitos etan ratan kilen ratan).

3. Calon temanten utawi kulawarga saking salah satunggal saged seda.

Salajengipun, makna simbolis saking sadaya mitos palakrama wonten ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

1. Mitos wetan margi kilen margi menika titikanipun margi utama ingkang mujuripun ngaler ngidul. Bilih margi menika mujuripun ngetan ngilen menika boten dipunwastani mitos wetan margi kilen margi ananging mitos ler margi kidul margi.
2. Mitos dhandhang ongak-ongak menika gadhah teges bilih tembung dhandhang menika tegesipun peksi gagak, dene ongak-ongak menika tegesipun mirsani saking tebih.
3. Mitos gajah noleh menika dipunibarataken kewan gajah ingkang boten kathah polahipun ingkang namung noleh ngiwa saha noleh manengen.
4. Mitos sunduk waton menika tegesipun tembung sunduk inggih menika kenceng lurus, saengga sunduk waton menika dipunibarataken sunduk sate ingkang wujudipun kenceng lurus.
5. Mitos mlumah murep menika dipunibarataken tiyang jaler saha estri ingkang sampun krama saha badhe nindakaken wajibipun tiyang ingkang krama inggih menika senggama.
6. Mitos naga tahun menika dipunibarataken kewan naga ingkang gadhah sipat damel ajrih, nyaplok, saha mbebayani. Saengga, mitos naga tahun inggih menika tahun Jawi ingkang dipunanggep sangar utawi mbebayani bilih dipunterak amargi

naga tahun menika dipunperang dados sekawan kelompok ingkang saben tigang wulan sepisan panggenanipun saged gantos.

7. Mitos mbucal ayam wonten lepen menika maknanipun wonten ing salebetipun piranti sajen inggih menika a) bumbu pawon kados ta bawang, brambang, lombok, tumar, mrica, miri, kunci, kencur, kunir, temulawak, puyang, jahe, laos, temu ireng menika ngandharaken sadaya asiling bumi ingkang dipunginakaken kangge sesembahan kagem ingkang bahureksa lepen, b) kacang dhele saha kacang ijem menika ngandharaken bilih tiyang sanes menika saged dados sedherek kados bebasan “kacang kawak, dhele kawak”, c) arta menika ngandharaken pralambangipun tiyang ingkang sergep nyambut damel, d) sekar telon menika ngandharaken kangge sesembahan kagem ingkang bahureksa lepen, amargi sekar menika salah satunggaling wujud panganan para lembut, e) kaca pangilon menika ngandharaken kangge pangilon utawi tuladha supados boten kesesa anggenipun maido tiyang sanes, f) bako saha suruh menika ngandharaken kangge suguh aruh-aruh utawi kulanuwun dhateng ingkang bahureksa lepen utawi kangge srana komunikasi antawisipun wakil saking rombongan temanten kaliyan ingkang bahureksa lepen, g) badheg telon menika ngandharaken kangge unjukan ingkang bahureksa lepen, h) tigan menika ngandharaken bibit sekawit utawi cikal bakal keturunan calon temanten, i) ratus utawi menyan menika ngandharaken srana kangge komunikasi ingkang bahureksa lepen, j) ayam ingkang dipunuculkan

menika nedahaken tiyang sepuh ingkang sampun lila utawi ikhlas ngeculaken putranipun sami krama utawi kangge tumbal supados lembut boten ganggu damel.

8. Mitos Turun Telu, Turun Papat, Turun Lima menika ngandharaken bilih palakrama antawisipun ponakan kaliyan ponakan ingkang trahipun kajaba saking misanan saha mindhoan.

PAMRAYOGI

Adhedhasar panaliten Mitos Palakrama Wonten Ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung ingkang sampun dipungarap, tuntu wonten pamrayoginipun. Wondene pamrayogi kasebut inggih menika mitos Palakrama Wonten Ing Desa Pecuk, Kecamatan Pakel, Kabupaten Tulungagung taksih prelu dipuntaliti malih kajumbuhaken kaliyan bab budaya ingkang nedahaken kapitadosan masarakat ngengingi mitos kasebut.

KAPUSTAKAN

- Danandjaja, James P. 1986. *Folklor Indonesia*. Jakarta: Grafitipers.
- _____. 1991. *Folklor Indonesia*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti.
- Depdiknas. 2008. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Endraswara, Suwardi. 2003. *Falsafah Hidup Jawa*. Tangerang: Cakrawala.
- _____. 2006. *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Gajah Mada University press.

_____. 2009. *Metodologi Penelitian Folklor Konsep, Teori, dan Aplikasi*. Yogyakarta: Media Pressindo.

_____. 2010. *Folklor Jawa*. Jakarta: Penaku.

_____. 2013. *Seksologi Jawa*. Jakarta: Wedatama Widya Sastra.

Minsarwati, Wisnu. 2002. *Mitos Merapi dan Kearifan Ekologi*. Yogyakarta: Kreasi Wacana.

Moleong, Lexy. 1996. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: Remaja Rosda Karya.

Mulyani, Hesti. 2013. *Komprehensi Tulis*. Yogyakarta: Astungkara Media.

Wuradji, dkk. 2010. *Pedoman Penelitian*. Yogyakarta: Lembaga Penelitian UNY.